

Евген Перфецький.

До питання про Нестора Печерського.

Генезис „Повѣсти временныхъ дѣй (або-лѣтъ)“ різними вченими поясняв ся по ріжному¹⁾. Визнаючи в сѣм генезисові участь Візантійської хронографії, вчені припускали сю участь не в однаковій мірі. На гадку одних, Візантійський вплив був повний і рішучий: склад, зовнішня форма і внутрішній характер літописи наші одержали від Візантійських хронік. На гадку других, вплив Візантії був тільки поміркованим; Сей вплив з окрема мав своє значіння, але в цілім літописі залишається ся оригінальним твором русько-українського письменства. Нерозривно з тим рішало ся питання і про літописця.

Шльоцер в своїм досліді про руські літописи ставить відразу питання про автора оригінальних часток „Повісти временнихъ лѣт“ і називає його Нестором. Він задає собі питання: як сему Несторові прийшла гадка написати временник?—і рішає його тим, що Нестор знайомий був з Візантійською літературою. „Четыре Візантійськихъ историка, каже він, Кедринъ, Скилиця, Ксифилинъ и Зонара, жили въ Несторово столѣтіе. Нѣтъ сомнѣнія, чтобы онъ не звалъ ихъ, или нѣкоторыхъ изъ нихъ. Весь временникъ его сдѣланъ на покрой Візантійській; цѣлыя мѣста изъ послѣднихъ, переведенныя слово въ слово, внесъ онъ въ свое твореніе; также очевидно подражалъ и въ хронологическомъ расположеніи. Такимъ образомъ этотъ Руссъ вздумалъ бытъ историкомъ своего народа“.

Від часу критики Шльоцера думка його про початкову літопись і її літописців (хочай де вчім далеко і небезпомилкова) поділяла ся в своїй основі багатьома вченими.

Часами, однак, се питання відхилило ся в бік і рішало ся інакше. Так звана „Школа скептиків“ (проф. Каченовський, проф. Казанський і ин.) займає дуже радикальну позицію в сій справі, роблячи висновок, що і сама особа Нестора сумнівна. Під впливом свого напрямку історичної критики і С. Соловьев вагається в поглядах про особу Нестора, стараючись, однак, не ставити крапки над і і обійти питання про так звану „Несторову літопись“.

Український наш вчений Микола Костомаров висуває зовсім новий погляд на складача. „Повісти временнихъ лѣт“. „Сильвестр є складач літописи, каже він, і літопись по справедливості повинна назива-

¹⁾ Під „Повістю врем. лѣт“ я розумію цілу літопись від її початку до 1110—1111-го років, коли вона одержала кобечну свою форму. Ся перша редакція її в 1116 (6624) році була перероблена Сильвестром і дійшла до нас в Лаврентьевськім і схожих з ним літоп. кодексах. В свою ж чергу ся Сильвестрівська редакція була перероблена в 1118 (6626) р. і дійшла до нас в Іпатевськім і схожих з ним кодексах літописних.

вати ся Сильвестровою, а не Несторовою. Діло Сильвестра є звід окремих сказань. Сей Сильвестр вніє в свій труд Несторову літопись Київ-Печерського монастиря, яка відносить ся до справ сього монастиря і уявляє собою тільки невеличку частину усеї літописи. Але усе, що торкаєть ся Київ-Печерського монастиря, писано Нестором⁴.

Професор Маркевич погляд якого має деякі спільні точки з поглядом Костомарова, не поділяє позитивного погляду на Нестора, як літописця. Власна гадка Маркевича про Нестора така, що „сохранившаяся древняя літопись написана не пр. Несторомъ, а самая літопись Нестора могла войти в нее лишь въ качествѣ одного изъ источниковъ“.

Часами питання про старовинну літопись ставило ся так, що неначе зовсім усувало ся питання про неї, як оригінальний твір, та про літописця яко самостійного письменника-історика. Так, князь Оболенський рахує, що „первый літописецъ нашъ былъ никто иной, как переводчикъ одного изъ Византійскихъ хронографовъ кончивъ переводъ, трудолюбивый монахъ помѣстилъ в приличныхъ мѣстахъ собственные свои свѣдѣнія о внутреннемъ положеніи Россіи, прибавилъ къ нимъ нѣкоторые народныя и монастырскія преданія, обозначилъ главнѣйшія происшествія, случившіяся въ его монастырѣ“.

Щож торкаєть ся М. Сухомлинова, то він виходив з погляду, що старовинна літопись—є продукт творчости Нестора Печерського.

Спинаючись на поглядах про „Несторове питання“ попередніх учених, підводячи—так би мовити—підрахунок усьому тому, наш професор Михайло Грушевський усуває можливість написання (редагування) „Повісти временних літ“ Нестором. Не гадає він також, щоби можна було з певністю рахувати таким редактором і Никона Печерського. „З далеко більшою правдоподібністю, каже він, майже—з певністю, можна назвати одного з пізнійших редакторів її—видубицького ігумена Сильвестра, що підписав ся в приписці 1116 р. На простого переписувача він був занадто визначним чоловіком, з другого боку брак відомостей про Видубицький монастир не дозволяє уважати його таким автором, що трудив ся над літописею ще в другій половині XI в.“ (т. I-й, стор. 589).

В останній час історико-філологічна критика в особі академіка Ол. О. Шахматова знов схиляєть ся до того, щоби визнати в Несторові редактора „Повісти временних літ“.

Однак всетаки, коли нині ся старовинна літопись—„Повість временних літ“ признана зводом, то характеристика її (Ол. Шахматов, М. Грушевський і ин.) зводить ся на характеристику, на представлення цілого літературного напрямку, який мав місце в старовинній Русі—Україні в XI-ім столітті.

„Повість врем. літ“—є колективна праця письменників кількох поколінь, і до неї, яко такої, ми й будемо відносити ся. Вся ж суть „Несторового питання“ повинна нині містити ся в тім—чи сам Нестор, чи хтось инший був редактором літописного кодексу 1110—1111 років, полягає на невизначних даних. Навпаки, ґрунтовні дані говорять проти того, що Нестор був редактором сего кодексу.

Головним аргументом проти того, що Нестор приймав участь в зложенню літописного кодексу—зводу 1110—1111-го років—являють ся ті противолежности, які існують між власними, безперечними працями Нестора Печерського,—себ-то: „Чтеніємъ о житіи и о погубленіи блаженную страстотерицю Бориса и Глѣба“ і „Житіємъ Θεодосія Печер-

ського“, з одного боку,—та „Повістю временних літ“, з другого боку. Сі протилежності були вже помічені історичною критикою.

Стаття „Повісті временних літ—Сказаніє о началі Печерського монастиря“, уміщена під 1051-им роком, сама від себе ясно вказує на те, що не могла вона бути зложена Нестором. В ній містять ся дуже глибокі протилежності з Несторовим „Житієм Феодосія“. Автор „Житія Феодосія“—є безсумніву Нестор, який називає себе і спочатку і в кінці сего твору, говорить про себе, що він Феодосія не бачив і прийнятий був до монастиря заступником Феодосія, ігуменом Стефаном. Автор же літописного „Сказанія“ говорить, що він прибув до Феодосія і прийнятий був Феодосієм, коли йому було сімнадцять років. Оповідання про перенесення мощей Феодосія, про яке говорить ся в „Повісті врем. літ“ під 1091-им роком, а рівно ж прилучена до него похвала Феодосієві,—також не можуть належати до авторства Нестора, як се гадав редактор Печерського Патерика, Касіян. Не можуть вони належати до авторства Нестора через те, що автор похвали називає себе рабом і учнем Феодосія: „азъ же грѣшныи твой рабъ и ученикъ недоумѣю, чимъ похвалити добраго твоего житья и въздержанья“,—між тим, однак, Нестор не міг назвати себе учнем Феодосія.

Протилежностей між Несторовим „Житієм Феодосія“ і „Повістю вр. літ“ можна ще більше вказати:—хочай би, наприклад, в оповіданні про останні дні Феодосія і про вибрання нового ігумена; також неможливо приписати Несторові звістку про примари Матфія Прозорливого, який замітив у церкві, на пустім місці ігумена Никона, осла,—звідки зробив вивод, що ігумен ще спить; або також звістку про те, що Ісакій одержав побій від ігумена Никона. Нестор в „Житті Феодосія“ одзиваєть ся про Никона з ентузіазмом називаючи його „великим“.

Усі сі протилежності доказують, що статті, які викладають найдавніші кроки Печерського монастиря, ні в яким разі не могли бути зложені Нестором, а якимось иньшим ченцем Печерського монастиря. Сі статті попали в „Повість вр. літ“. Коли се так, то дуже було б дивним, щоб Нестор, як редактор „Повісти вр. літ“ і автор „Житія Феодосія“, яке вийшло ранійше „Повісти вр. дій“, не згладив вищевказаних протилежностей в сій останній. Се дає до пізнання, що не Нестор, а хтось иньший був редактором „Повісти вр. літ“.

Подібне ж ми бачимо і при порівнанні Несторового „Чтенія о житті і о погубленіи блаженную страсготерпицю Бориса и Глѣба“ з Сказанієм про Бориса і Глѣба „Повісти вр. літ“.

Сей твір Нестора уявляє великі протилежності з тим, що говорить ся про одні і тіж самі події в „Повісти вр. літ“. Так, наприклад, в „Чтеніи...“ говорить ся, що до Володимира Святого ні одного апостола не було на Русі-Україні,—а в літописі уміщена легенда про апостола Андрія, котрий поставив хреста на горі у Києві. В „Чтеніи...“ говорить ся, що Володимир дав Борисові місто Володимир на Волині, а в літописі—Ростов. В „Чтеніи“ говорить ся, що підчас смерті Володимира Глѣб був при батькові, а літопись ясно говорить, що Глѣба не було при батькові тоді—він був в своїй області. „Чтеніє“ говорить, що Глѣбові не була надана волость батьком і що він жив при батькові,—літопись каже, що йому надавий був Муром. В „Чтеніи“ убійники переслідують утікаючого від них Глѣба, а в літописі убійники зустрічають його ідучого до Києва. В Несторовім „Чтеніи“

говорить ся, що коли Володимир помер, то Святополк прибув у Київ, а в літописі, що він перебував, находив ся, у Києві.

Вкажемо, нарешті, ще декілька місць взаємно противолежних. Так, в „Чтеніи...“ говорить ся, що убійники, ударивши ножом Бориса в серце, убили його відразу і привезли його до Святополка вже мертвим, а в літописі,—що убійники тільки поранили Бориса, а коли привезли його на возі до Святополка, то він ще дихав, і Святополк дав приказ варягам добити його. В Несторовському „Чтеніи“ оповідаєть ся про те, що коли убійники прийшли убити Гліба, то він не знав про злочинний намір Святополка убити його, а в літописі,—що він був про се попереджений. В творі Нестора Борис відіхав на війну проти якихось невідомих ворогів, а в „Повісти вр. літ“—проти Печенігів.

Приходить ся і тут зробити подібний же висновок, який ми зробили вище, коли порівнювали „Сказаніє про Печерський монастир“ з „Житієм Феодосія: коли „Чтеніє о житіи и погубленіи...“ безумовно написано Нестором (а в сїм нема ніякого сумніву), то „Повість временних літ“ ні в яким разі не можна приписати йому ж.

Постараймо ся ще раз перевірити виводи, до яких ми зараз дійшли в результаті порівняння сих двох житійних творів Нестора,— про Феодосія та про Бориса і Гліба, з відповідними місцями „Повісти временних літ“. Перегляньмо ще раз питання про те, що дійсно редактор зводу 1110—1111-го років, себ-то „Повісти вр. літ“, не є той самий, який написав „Чтеніє о житіи и погубленіи Бориса и Гліба“ и „Житіє Святого Феодосія“. Чи могло стати ся так, що преподобний Нестор, знайшовши чужі твори в кодексі 1093—96 років (який положений був ним в основу „Повісти врем. літ“), залишив повністю в отсій останній сї чужі твори („Сказаніє о свв. Борисѣ и Глібѣ“ и „Сказаніє о началѣ Печерскаго монастыря“)? Може механічністю відношення його до зложення зводу,—може якоюсь неуважністю Нестора до справи можна обьявити те, що замість літописних сказань про Бориса і Гліба та Печерський монастир він не вставив свого „Чтенія о... Борисі і Глібі“ та „Житія Феодосія“,—або не виправив в літописі противолежностей згідно з фактичним представленням справи своїх творів.

В основу „Повісти врем. літ“ ліг літописний кодекс-звід, доведений до 90-их років XI-го століття. Він встановлюєть ся шляхом порівняння „Повісти врем. літ“ з Новгородського 1-ою літописею по комісійному і схожих з ним списках (в сій літописі заховали ся деякі фрагменти звода, по своєму складові безумнівно старшого, ніж „Повість врем. літ“). Сей кодекс, кодекс 1093—96 років, якого остання наукова критика називає „Початковим зводом“, був бозпосереднім попередником „Повісти вр. літ“. Порівнянне сеї останньої з кодексом 1093—1096-го років і дає можливість встановити той фактичний матеріал, який був внесений в „Повість вр. літ“ виключно тим одним редактором отсеї останньої (коли се Нестор був, то Нестором),—матеріал, який раніше не містив ся ні в одній редакції кнївських літописних зводів.

Можна гадати, що літописний кодекс 1093—1096 років містив в собі про початок Руси дуже мізерні дані; для освітлення найдавнішої доби він користав ся майже виключно народніми традиціями (преданнями), зміцнивши їх тільки двома короткими цитатами з хронографа (Походи Руси-України на Царгород при царях Михайлові та

Романові). Редактор „Повісти врем. літ“ притягнув для доповнення та переробки початкових сторінок літописи низку нових матеріалів: ми бачимо у него систематичну вибірку звісток з хроніки Георгія Амартола і його продовжувателя,—бачимо тут звістки про побут Сирійців, Вавилонян, Амазонок і т. ин., про розділ землі між потомками Ноя, про волхва Апольонія Тіянського, про надзвичайні природні явища, які в різні часи були в Візантії; далі знаходимо виймку з життя Василя Нового про напад України-Руси на Візантію; він внаслідок найстарішій договори з Греками і цілком умістив їх в свій звід. Рівнобіжно з тим він використовував для свого зводу і народню традицію, помістивши кілька легенд про найдавніших наших українських князів: Святослава Ігоровича, княгиню Ольгу, Володимира Великого, а також про Віщого Олега та Ігоря. Мабуть до руки сего ж редактора належить зсилка на Методія Патарського (під 1096-им роком) про „заклепене въ горѣ Александромъ Македонскимъ нечистыя челоуѣки“ і про походження Половців.

Тепер виникає питання: чи сам редактор „Повісти временних літ“ вставив в огсю останню—„Сказаніє о началѣ Печерскаго монастыря“ та „Сказаніє о Борисѣ и Глѣбѣ“.—Чи може воно було вставлено ще редактором кодексу 1093—1096 років в сей останній та залишило ся в „Повісти временних літ“, коли в основу її ліг кодекс 1093—1096-го років.

Новгородська 1-а літопись в порівнянні з якою „Повість вр. літ“ дає нам представлення про Початковий кодекс, дійшла до нас дефектною. Те місце в сій літописі, яке нас в данім разі найбільше цікавить, дуже пошматовано: воно починаєть ся з обірваного кінця статті 1015 (6523) року (з половини плача князя Гліба Володимировича). Сказаніє про Бориса і Гліба (в Лаврентьевському, Радзивилівському, Хлібніківському та Іпатєвському кодексах) містить ся під 1015 роком, під роком їх смерти. Таким чином Новгородська 1-а літопись не може дати нам представлення про те, в яким обемі містить ся се сказаніє в „Початковім кодексі“, бо якраз ся стаття про Бориса і Гліба найбільше пошкоджена в Новгородській 1-ій літописі. Однак, невеличкий фрагмент сього сказанія про Бориса і Гліба залишив ся і в Новгородській 1-ій літописі. Порівняннє сего шматка Сказанія Новгородської літописи з Сказанієм „Повісти вр. літ“ привело дослідника до того висновку, що се Сказаніє Новгородської 1-ої літописи, хоч і могло почасти бути тотожнім з відповідним місцем „Повісти вр. літ“, але справді було дуже коротеньким в порівнянні зі Сказанієм „Повісти вр. літ“¹⁾. Таким робом воно не все те могло містити, що містило Сказаніє „Повісти“... і в кожному разі не менше різнило ся від Несторівського „Чтенія“..., щіж „Сказаніє“... „Повісти вр. літ“ від сього ж самото „Чтенія“...

Коли б Нестор був редактором „Повісти вр. літ“, то виходило б, що бажаючи помістити щось відповідне друге замість короткого „Сказанія“ Початкового кодексу, він вставив „Сказаніє“ зовсім другого автора, поминувши своє власне („Чтеніє о погубленіи“...),—або поширив се коротеньке „Сказаніє“ Початкового кодексу, використавши для сего не свій, а чужий матеріял, протилежний з боку фактичного його власному матеріялу.

Звідси не трудно таки зрозуміти, що не Нестор складав „Повість вр. літ“. Бо коли б він складав сей кодекс, то з поміж двох проти-

¹⁾ О. О. Шахматов. „Разысканіе о др.-русск. лѣт. сводахъ“, вл. III, стор. 29 і сл. 22

лежних статтей сказанія про Бориса і Гліба і Читенія о погубленіи Бориса і Гліба, між якими був його власний твір, він вніс би в сей свій кодекс свій твір, твір великої історичної вартости, а не чужий твір. Тим більше, що сей чужий твір по суті своїй так глибоко протилежний був дійсному Несторівському творові.

Се ж саме таки ми бачимо при порівнанню Сказанія про початок Печерського монастиря („чего ради прозвася Печерський манастирь“) з „Житієм Феодосія“, яке, як ми завважили визче, безперечно належить до авторства Нестора.

Сказаніє про початок Печерського монастиря є не тільки в „Повісти вр. дій“, але і в Початковім кодексі 1093—1096 го років і в тім попереднім кодексі, якого Ол. Шахматов називас „Ніконовським кодексом“ і відносить редакцію його до 1074-го року.

Яка ж різниця між „Сказанієм про Печерський манастирь“ кодексу 1074-го року, кодексу 1093—96 років та „Повістю вр. літ“?— „Сказаніє“ останніх двох кодексів зовсім тотожне. Різниця між „Сказанієм про Печерський манастирь“ кодексу 1074-го року і кодексу 1093—96 років містить ся в тім, що в Ніконовським кодексі 1074 року після слів: „По сихъ же нача Феодосій искати правила чернецькаго“—говорило ся мабуть, так, як і в Несторівським „Житіи Феодосія“, себто: про одержанне студійського уставу через Єфрема скопця¹⁾. В „Початковім“ же кодексі 1093—96 рр. і „Повісти вр. літ“ під впливом „Житія преподобного Антонія“—друге оповіданне („обрѣтъ у Михаила чернца, иже бѣ пришелъ изъ Грекъ съ митрополитомъ Георгиемъ, уставъ чернецъ студийскихъ“...).

Друга різниця між кодексом 1074 року і кодексом 1093—96 рр. в даній статті є та, що після слів: „Въ кое лѣто почалъ быти манастирь, и чѣто ради зоветься Печерскій“—в кодексі 1074 року, мабуть була уміщена повість про духовні подвиги Феодосія²⁾. В Початковім кодексі 1093—96 років сеї повісти нема. З приводу сего останнього, крім самого факту різниці, який сам за себе говорить, важко щось більше сказати, бо повість про духовні ексцерпції Феодосія не може бути реставрована.

В результаті порівняння сих двох літописних редакцій, 1074 р. і 1093—96 років, а також в результаті порівняння сих останніх з твором Нестора—„Житіє Феодосія“—ми також бачимо, що коли б Нестор складав „Повість вр. літ“, то побачивши різниці між своїм власним твором і Початковим кодексом, він виправив би єї різниці,—виправив би се згідно з даними свого твору. Тим більше се він повинен був би зробити, що в кодексі 1074 року вже було так написано (в справі студійського статуту), як слід би було виправити Несторові,—себ-то згідно з Несторівським „Житієм Феодосія“; значить йому тепер тільки треба було б виправити помилку Початкового кодексу 1093—1096 років. Але коли се не робить ся, коли ми сего не бачимо, то очевидно, що Нестор тут ні при чім,—ясно, що не Несторові належить зложенне „Повісти временних літ“.

Однак, є деякі дані, які прямо вказують на Нестора, як літописця. Дані подібного характеру заховали ся в рукописах, які відно-

¹⁾ Шахматов О. О. Разысканія о др.-русс. лѣт. сводахъ“, стор. 590.

²⁾ Ibidem., стор. 591.

сять ся до XV—XVI століть, не раніше. У перш всею кидають ся в віки звістки Полікарпа Печерського, який в 1225—1226 роках написав низку житій святих сього монастиря. Повістки єї заховали ся в Печерськім Патериці, найстаріша редакція якою (хочай і не первісна) дійшла в спискові 1406-го року. В більш повнім виді повістки заховали ся в двох Касіянівських редакціях. Перша редакція відносить ся до 1460-го року, а друга редакція відносить ся до 1462-го року. Крім сього єї повістки читають ся в Іванівській редакції. В оповіданню Полікарпа Печерського про Микиту Затворника (яке читають ся і в Арсенівській редакції 1406-го року і в інших) згадуєть ся— „Несторъ, вже написа лѣтописецъ“. В оповіданню Полікарпа Печерського про Агапита безмездного лікаря є ось яка вказівка про Нестора (якої ми не бачимо в Арсенівській редакції): „якоже блаженный Нестеръ в лѣтописцѣ написа о блаженныхъ отцѣхъ, о Дамьянѣ, Перемѣи, и Матфеѣ, и Исакіи“.

Се останнє свідощтво є одно з важнійших для нас.

Придивимось тепер до других звісток про Нестора в єї Касіянівській редакції, які торкають ся імени Нестора.

Касіян, уставщик Печерського монастиря ввіє взагалі низку оповідань з „Повісти временних літ“. Автором їх він зробив Нестора Печерського, очевидно, гадаючи, що й сама Повість вр. літ була створена Нестором. Так, наприклад, в першій редакції Касіяна оповідання про початок Печерського монастиря мало ось який заголовок—„Нестора, мниха обители монастиря Печерского, сказаніе что ради прозвася Печерскій монастирь“. В другій редакції, крім заголовка сеї статті імя Нестора находить ся в заголовковій статті про перенесенне реліквій св. Феодосія: „Нестора мниха монастиря Печерскаго, о перенесеніи мощемъ святого преіподобнаго отца нашего Феодосія Печерского августа 14“. Почасти вже в першій, а особливо вже в другій своїй редакції Патерика, Касіян пішов ще далі: він вставив імя Нестора і в самий текст тої статті, де автор їх говорить сам про себе. Се ми бачимо в кінці першого Сказанія—про початок Печерського монастиря де замість слів першої Касіянівської редакції, які точно передають текст Повісти вр. літ—„к нему же и азъ придохъ, худый и недостойный рабъ Нестеръ“. В обох Касіянівських редакціях в оповіданню про винайденне реліквій св. Феодосія ми бачимо ось яких два фрагменти: „Азъ же, грѣшный, недостойный рабъ его и ученикъ Несторъ“, а трохи далі: „Молися за ны и за мя, раба твоего Нестора“.

Звідеи ми бачимо, що усі єї вставки ні в яким разі не можуть вести до того висновку, що в респорядимости Касіяна був якийсь старий текст з іменем Нестора. Порівнянне першої редакції з другою ясно показує, що вставки виникли завдяки власному домислові Касіяна.

Нарешті Касіян пішов дуже далеко: він прийшов до висновку, що до авторства Нестора належать усі статті, які ввійшли в „Повість врем. літ“. Про те, наскільки несеріозний сеї домисел—нічого і говорити (видно хочай би й звищевказаних порівнань літописи з „житіями“ Нестора), тим більше що й наукова критика хибність тенденції Касіяна давно вже довела.

Крім того, ми бачимо ще літописний список української редакції XVI-го століття се—Хлібниковський кодексе, який містить в заголовковій імя Нестора: „Повѣсти временныхъ лѣтъ Нестора черноризца

Федосьєва монастиря Печерського“. В заголовкові мають се імя і ті списки, які ведуть своє походження від сего Хлібниковського кодексу се—Толстовський, Ермолаєвський, Краківський і др. (XVII-го—XVIII століття) списки.

Таким робом, в XVI—XVII-ім століттях вже була створена традиція про те, що Нестор Печерський є автором кількох поважних творів.

Традиція історична часами буває досить несправедлива. Імена давніх письменників вона частенько таки забуває. Се буває або просто через те, що імя письменника тратить ся, губить ся від часу само по собі,—а іноді через те, що письменник сам сприяв своїй забуттю тим, що-або не виставляє зовсім свого імени на своїм творіві, або ховає його під псевдонімом. Однак буває і так, що традиція ся приписує часами письменникові більше творів, ніж в дійсности він написав.

Літературний твір переживає на цілі сотки років автора свого, а часто і його імя; він читається будучими поколіннями, віддаєть ся на критику і інтерпретацію науки. Природно, що твір анонімного автора викликає згодом питання: хто написав сей твір.—Домисел критики шукає тої особи серед невеликої жмінки письменників того часу коли зявив ся сей твір,—порівнює працю анонімного автора з працями його сучасників, звістних історії,—шукає прямих вказівок, які так чи інакше зясували б йому особу автора. Іноді такий процес відшукання імени автора приводив до хибного висновку, приписуючи авторство одного твору тій особі, яка не могла і ніколи не гадала його писати.

Коли історична традиція часами твердо тримала ся того погляду, що сей анонімний літературний твір належить тій, а не другій особі, коли сей погляд набуває відомої правної давности, то тоді справді важко буває установити ту рівновагу, яка давала б можливість зясувати дійсність. Бо біля здорового ядра історичної дійсности згодом наростає так багато легендарного, зайвого, а дійсне так калічить ся, що справді важко розібрати де ся здорова дійсність.¹⁾

Се ми бачимо і з редакцією „Повісти временних літ“: вона була приписана Несторові, авторіві „Житій“,—приписана не дивлячись на те, що, як ми бачили, між літописю і його творами були навіть діяметральні протилежності,—приписана традицією, яка головним чином склала ся в XV—XVII століттях.

1) Згадаймо хочай би історію з авторством Аристотеля, коли новішня історично-наукова критика протягом довгого і упертого досліду примушена була відлучити від імени великого грецького вченого багато творів, які хібно були приписані міцною традицією авторству сього філософа. Навіть такі праці, як „Евдемічна етика“ і „Категорії“, яким і традиція і внутрішні дані надали найбільшого права рахувати ся працями Аристотеля—нині почали підлягати сумніву—чи справді вони Аристотелеві. Подібне ми бачим з деякими анонімними творами нинішних письменників найдавнішої доби. Але подібне явище не є характерним тільки для найдавнішого часу всесвітньої літератури: середньовіччя наповнене силою анонімних творів, яких історична традиція щедро відносила до авторства або редакції тої або другої особи,—і часто хібно. Се ми бачимо і в українській літературі, навіть нової доби. Так, не вирішено і досі хто написав „Анокрисис“ (1597 р.): спочатку традиція говорила, що він належить руці князя Константина Острожського, описав критика сей погляд усунула—і виставила автором сего твору Хр. Бронського, найновішня критика автором його рахує Мартина Броневського... Багато говорило ся і про авторство „Антиррезиса“,—традиція спочатку приписала його руці Петра Аркудія, нинішня наука гадає, що його написав Н. Потій.

Можливо, що спочатку „Повість вр. літ“. як се ми бачимо в кодексах—Іпатським та Радзивілівським, мала в заголовкові такі слова: „черноризца Θεодосіева монастыря Печерскаго“ (без імени автора, або редактора).—Подібного роду заголовок є досить нормальний для тих часів,—тут імя монастыря виступає на верх, а імя убогого його ченця —„хай буде невідоме, бо все ж для слави Божої, для слави рідного монастыря!“—Тут автор, редактор ховає своє імя, ховає його за для колективу, бо в тім колективі (монастирі), де усе було будовано по студійському взірцеві—він ніщо, він (чернець) немає права нічого мати, навіть імени свого. Подібного роду скриття автором свого імени, коли виставляється ся тільки праналежність автора до когось, або до чогось без жадного виставлення імени автора—взагалі було характерним в ті часи (X—XIII ст.). Тільки часами се має менше специфічний характер, ніж в данім разі. Бо коли тут автор ховає своє імя за для імени колективу,—то так само, наприклад, автор мадярської анонімної хроніки XIII-го століття ховає своє імя за для імени (може, слави) свого володаря, надавши заголовок своєму творіві ось який „Gesta Hungarorum Regis Belae notarii“

Гадати ж, що кимось з пізнійших переписчиків якомсь випадково викинуто імя літописця, дуже важко,—тим більше, що пропуск сього імени ми бачимо не в якомсь однім кодексові наших літописей, а в двох зовсім ріжних по своїйму складові, змісту та по своїйму походженню—літописних кодексах.

Такий заголовок, як заголовок літописного кодексу без імени автора, або редактора, приналежного до звісного монастыря, здавав ся дивним пізнійшим переписчикам, або редакторам Хлібниковського кодексу (або його протографу). — через віщо на підставі свого домислу і на підставі тої традиції, яка сполучила ся з особою Нестора, яко автора багатьох творів,—вони і вставили в заголовок се імя „Нестора“.

Для утворення згодом, в більш пізній час (XV—XVII стол.), сей традиції найбільше прислужив ся навіть не Полікарп, а сам Нестор, чернець Печерський. Нестор, коли їм руководило честолюбство або бажанне заховати своє імя для будучих поколінь, зробив, дійсно, дуже розумно: нікому не прийшло б на думку утворювати йому літературну славу, звязувати з іменем Нестора поважні літературні пам'ятки, коли б сам автор їх не дав би для сього простих і безумовних даних. Нестор надписував свої твори своїм іменем і містив його залюбки в передмови і епілогї. От через віщо ми її знаємо, що Нестор написав „Чтеніє о погубленіи Бориса і Глѣба“ та „Житіє Θεодосіа“. Се і створило Несторові славу агіографа... Він, мабуть, ще і більше написав творів по агіографії. Можливо, що до його руки належали і „Житія“ —або „Житіє о блаженныхъ отцѣхъ, о Дамьянѣ, Иеремїи, и Матфеѣ, и Исакїи“, про що згадує Полікарп в своїм Печерським Патерикові. Се „Житіє“ не дійшло до нас. Можливо, що і в його він в кількох місяцях вставив своє імя, як се ми бачили в других, йому приналежних, „Житіяхъ“. Дуже можливо, що се „Житіє“ о Дамьяні, Еремїї, Матфїї та Ісаакїї“ (або частина його) опісля і ввійшло, може навіть з іменем Нестора, в літопись. Звідки все се і могло викликати домисел, що сам Нестор вніс сей фрагмент в літопись, а може навіть сю літопись створив. Сей Полікарпів домисел і був головною причиною тої традиції, яка запанувала в XV—XVII століттях, яка хибно і приписала до

праді Нестора створеннє „Повісти вр. лїт“, себ-то те, чоґо він, як ми бачили, не міґ зробити.

Очевидно тільки одно, що Нестор Печерський був тільки аґіограф. Все се тим більше зрозуміло, що слово „літописець“ в нашому давньому письменстві мало не тільки своє спеціяльне значінне, а могло прикладати ся і до зовсім чисто духовних писань.—Наприклад,—„Лїтописець великію горы—изъ числа книгъ нового закона (отъ апостольскихъ заповѣдей“¹⁾).

¹⁾ Калайдович, „Іоаннъ, ексархъ Болгарскій“, М. 1824 р., стор. 208 ets 22.—Срезневскій, Н. Н. „Матеріали для словаря др.-русе. яз.“. СПб. 1902 р., т. II, стор. 76.